

¹Дошыбеков А.Б.^а, ¹Куспанов Н.С., ²Ботагариєв Т.А., ³Сыздықов А.А.,
⁴Бимаханов Т.Д.

¹ Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан

² Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ., Қазақстан

³ Ә. Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан

⁴ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда қ., Қазақстан

ҰЛТЫҚ СПОРТ (ҚАЗАҚ КҮРЕСІ) ТҮРЛЕРІ БОЙЫНША МАМАНДАРДЫ ДАЯРЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІН АЙҚЫНДАЙТЫН ФАКТОРЛАР

Дошыбеков Айдын Бағдатұлы, Куспанов Нурбол Сағындықұлы, Ботагариєв Төлеген
Әміржанұлы, Сыздықов Амангасы Аушахметұлы, Бимаханов Талант Дүйсенұлы

**Ұлттық спорт түрлерінен (қазақ күресі) мамандарды даярлау ерекшеліктерін
айқындайтын факторлар**

Аңдатпа. Мақалада ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау ерекшеліктерін айқындайтын факторлар берілген. Спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың тиімділік критерийлері көрсетілген. Атап айтқанда: жоспарлау әдістерін меңгеру; сіздің спорттағы шеберліктің жоғары деңгейі; өз қамқорлығындағылардың дене және техникалық даярлығы бойынша іріктеуді, дағдыларды жүзеге асыру; коммуникативті (ақпаратты) дағдылардың болуы; әрекетті модельдеу және болжау қабілеті. Жаттықтырушылардың шұғылданушыларды даярлауда түйген мәселелері анықталды. Ұлттық сипаттағы спорт түрлері бойынша білімнің аздығы; спортшылардың өртүрлі табиғатына қатысты өз әрекеттерін жүзеге асыру туралы білімнің жеткіліксіздігі; жобалық іс-шараларды ұйымдастыру; әдістеме мен оқытуды үйлестіру; медициналық бақылау нәтижелерін бақылау. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтар анықталды. Келесі бөлімдер білім беру бағдарламасында жеткілікті түрде көрсетілмеген. Бағдарламада негізгі және ауыспалы бөлімдер айқындалған. Дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға мән берілмейді. Қатысқандардың жобалық қызметі және олардың төреші ретіндегі даярлығы жеткілікті түрде көрсетілмеген. Қазақ күресі оқыту технологиясының мәселелері жеткілікті түрде қамтылмаған. Кәсіби құзіреттіліктің жеткіліксіз барабар дәрежесі анықталды. Көбірек дәрежеде төмендетілген, жеткілікті дәреже анықталады, атап айтқанда; аз дәрежеде орташа, сыни, анықтамалық. Студенттердің дене даярлығының бастапқы дәрежесінің нәтижелері олардың төмендеген деңгейін көрсетеді. Бақылау және эксперименттік топтардағы зерттеліншілердің дене көрсеткіштерінің деңгейі орташа деңгейге сай болды.

Түйін сөздер: мамандарды даярлау, ұлттық спорт түрлері, дене даярлығы мен дене жұмысқабілеттілігі.

Doshybekov Aidyn Bagdatovich, Kuspanov Nurbol Sagindykovich, Botagariyev Tulegen
Amirzhanovich, Syzdykov Amangazy Aushakhmetovich, Bimakhanov Talant Duysenovich

Factors determining the specifics of training specialists in national sports (kazaksha kures)

Abstract. The article presents the factors that determine the features of training specialists in national sports. Criteria for the effectiveness of training specialists in sports are outlined. Namely: mastery of planning methods; high level of skill in your sport; implementation of selection, skills for physical and technical training of their wards; availability of communication skills; ability to model and forecast activities. The problems felt by trainers in preparing students have been identified. Lack of knowledge in the field of sports of national character; inadequacy of knowledge on the implementation of their actions regarding the different nature of athletes; organizing project activities; coordination of methodology and training; monitoring the results of medical supervision. Contradictions in the structure and content of training specialists in national sports are identified. The following blocks are not sufficiently reflected in the educational program. Selection of the main and variable parts in the program. No emphasis is placed on the formation of a national style of physical culture. The project activities of those involved and their preparation as judges are not sufficiently outlined. The issues of Kazaksha Kures training technology are not sufficiently covered. An insufficiently adequate degree of professional competence has been identified. To a greater extent, a reduced, sufficient degree is defined; to a lesser extent average, critical, reference. The initial degree of physical fitness of students corresponded to a low level of development. In accordance with the required standards, the indicator of physical performance of the subjects in the control and experimental groups corresponded to a level below average development.

Key word: training of specialists, national sports, physical fitness and physical performance.

Дошыбеков Айдын Багдатович, Куспанов Нурбол Сагиндыкович, Ботагариев Тулеген Амиранович, Сыздықов Амангазы Аушахметович, Бимаханов Талант Дуйсенович

Факторы, определяющие особенности подготовки специалистов по национальным видам спорта (казакша күрес)

Аннотация. В статье представлены факторы, определяющие особенности подготовки специалистов по национальным видам спорта. Обозначены критерии эффективности подготовки специалистов по видам спорта. В частности: методы планирования обучения; высокий уровень мастерства в своем виде спорта; осуществляют отбор и повышение квалификации подопечных по физической и технической подготовке; наличие коммуникативных (информационных) навыков; способность моделировать и прогнозировать действия. Выявлены проблемы, с которыми сталкиваются тренеры при подготовке спортсменов. Недостаток знаний о национальных видах спорта; недостаток знаний о реализации своих действий в связи с разным характером спортсменов; организация проектной деятельности; координация методологии и обучения; контроль результатов медицинского контроля. Выявлены противоречия в структуре и содержании подготовки специалистов национальных видов спорта. Следующие разделы недостаточно освещены в учебной программе. В программе определены основная и варьируемая части. Формированию национального стиля физического воспитания не придается значения. Проектная деятельность участников и их подготовка в качестве судей недостаточно продемонстрированы. Проблемы обучения технологии казахской борьбы освещены недостаточно. Определен недостаточно адекватный уровень профессиональной компетентности. Определяется более уменьшенная, достаточная степень, а именно: в меньшей степени средний, критический, эталонный. Результаты начальной степени физической подготовленности студентов свидетельствуют о сниженном их уровне. Уровень физических показателей испытуемых контрольной и экспериментальной групп находился на среднем уровне.

Ключевые слова: подготовка специалистов, национальные виды спорта, физическая подготовленность и физическая работоспособность.

Кіріспе. Бұл зерттеу тақырыбының өзектілігі келесі себептермен анықталады. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандар даярлауды дамыту мәселелерін саралай келе, мамандар [1, 2] бұл салада жұмыс істейтіндердің арнайы білімі жоқ, барлығы дене шынықтыру пәнінің мұғалімдері деп есептейді. Біздің ойымызша, бұл оқытудың өзіндік ерекшеліктері бар және дене шынықтыру мұғалімдеріне арналған «Дене шынықтыру және спорт» білім беру бағдарламасы бойынша мамандарды даярлаудағы қолданыстағы ұсыныстардың қарапайым баламасы бола алмайды. Сондықтан ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау ерекшеліктеріне әсер ететін факторларды зерттеу қажеттілігі туындады. Бірқатар мамандар өз зерттеулерінде осы мәселеге назар аударды.

Ұлттық спорт түрлеріне тәрбиелеудің басқа да түрлеріне тән қасиеттер (ақыл-ой, еңбек, өнегелік және т.б.) жатады. Денелік даму мәселелерінің біршама тиімді шешімдерінің Қазақстан ғалымдарының (К.И. Адамбеков, Е.А. Алимханов, Н.Б. Мамиев, Х.К. Унтаев және т.б.) бірқатар еңбектерінде ғылыми тұрғыдан дәлелденгені: ақыл-ой, еңбектену, өнегелік тәрбиелеу оларды қазақтың ұлттық спорт түрлерімен (ҚҰСТ) шұғылдану барысында ұлттық қозғалмалы ойындармен (ҰҚО) және дене жаттығуларымен (ДЖ) ұтымды 15 үйлестіре білген жағдайда жеке тұлғаның ДТ түрлі арнайы салаларына күшті әсер етеді.

Күрестің заманауи ережелері балуандардың функционалды даярлығын жүзеге асыруға арналғандықтан спортшылардың спорттық күрестегі техникалық-тактикалық әрекет түрлі мүмкіндіктерін қолдануы

шектеледі, бұл жарыстық жекпе-жектердің көріністілігін біршама төмендетеді. «Қазақ күресі» спорттағы даму бысымдылығы түрлі және жоғары бағалымды техникалық-тактикалық әрекетті орындауын талап ететін жарыс ережелеріне ары қарай өзгерістер мен толықтырулар енгізуге арналған [3].

Л.И. Лубышеваның ұсынып отырған құндылықтар құрылымына сай қазақ күресі туралы мәдениеттің құрамдас бөлімі түрінде айтуға болады. Осыған орай, біз қазақ күресі арқылы спорт мәдениетіндегі қандай да бір құндылықтарына қол жеткізуге және маңызды міндеттерін қалай ұтымды шешуге болатындығын түсіндіру қажет [4].

Е.А. Алимхановтың пікірі бойынша, «қазақ күресінің» көріністілігін қоғамдық-бұқаралық ішаралармен, қазақ ұлттық спорт түрлері бойынша спорттық іс-шараларға деген шынайы сезімдердің белсендірілуімен байланыстырылады, қимыл-қозғалыстардың, дене сұлулығының және іс-әрекет этикасының қабылдануына, түсіндірілуіне ерекше көңіл бөлінеді. Кейбіреулерді «балуандардың» қарсыластығының эмоционалды жағы көбірек қызықтырады, бірақ дегенмен дәрежелік, тәртіпсіздік емес, ҚӘ қарсыласпен жекпе-жекте қол жеткізуге ықпал ететін жеңілдігі мен әдемілігі басты болып табылады. Е.А. Алимханов зерттеулерінде қазақ күресінің техникасы мен тактикасының тартымдылығын жіктемеге сәйкес тәсілдер бойынша анықтауға және жеңімпаздарды айқындаудың жаңа ережелерін қарастыруға талпыныс жасалған [5].

«Жарыс ережелерін балуандардың жаттығу әрекеттерін жүзеге асыруын шектеуші шарттар ретінде негізгі құқылы құжат ретінде қабылдай

отырып ескерте кететін жайт, ережелерге енгізілетін өзгерістер қағанд түрде негіздемелі және балуандардың даярлық әдістемесін жетілдіру жолдарын айқындауы қажет. Мұндай 44 өзгерістерді жастық жекпе-жектердің мазмұнына спортшылар ағзасының түрлі жүйелерінің осы жекпе-жектердің әсерінен болатын оң және теріс динамикасын ескере отырып сараптама жүргізу қажет»[6].

Ал, Е. Мырзабосынов диссертациялық жұмысында техникалық әрекет іштей күрделілігі сырттай әртүрлі жолдармен айқындалады, техникалық әрекеттің көптеген түрлерін иеленеміз, ал олар қазақ күресінде 1000 асады. Сонымен, техникалық әрекет тәжірибелік тұрғыдан үйренудің екі түрлі әдісі бар, олар: бүтіндей және жекелей бөлімдер бойынша үйрену. Бүтіндей үйрену әдісі техникалық-тактикалық әрекет жекелей бөлімдерге бөлу қиын болған жағдайда қолданылады деп атап өткен [7].

Балуандардың оқу-жаттығу әдістерін техникалық-тактикалық менгеру жолдарын анықтау мақсатымен күрестің тиімді бөлімдерін және тәсілдерді қолдану бағыттарын құрастыру, балуанның бар техникалық-тактикалық мүмкіндіктерін айқындауда жаттығу әрекетін сипаттайтын белсенділік, тиімділік, нәтижелілік, сенімділік, үйлесімділік сияқты сандық көрсеткіштерді қолдану қажет [8].

Балуандардың жарыс әрекеттері нәтижелері бойынша техникалық-тактикалық шеберлігін бағалаудың басты бөлімі болып спортшылар нәтижелі жарыстарда жиі қолданатын жекелей техникалық-тактикалық әрекет құрамын анықтау болып табылады [9, 10].

К.А.Усиннің диссертациясында қазақ ұлттық күресін дене шынықтыру сабақтарында пайдалану ауыл мектебінде өткізілетін мәдени шаралар және олардың тиімділігі дәлелденеді оқушылардың дене шынықтыру көрсеткіштерін жақсарту арқылы, денсаулық жағдайы және дене шынықтыру сабақтарына жалпы қажеттілікті арттыру қарастырған [11].

Зерттеу мақсаты - ұлттық спорт түрлерінен (қазақ күресі) мамандар даярлау мәселесінің нақты құрамдас бөлімдерін анықтау негізінде осы даярлықтың ерекшеліктерін айқындайтын факторларды көрсету.

Зерттеу міндеттері: қазақ күресі жаттықтырушыларының осы спорт түрімен шұғылданушыларды даярлаудағы мәселелерін зерттеу, ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлау құрылымы мен мазмұнын анықтау.

Зерттеу әдістері мен ұйымдастырылуы. Зерттеу жұмысын жүргізу барысында бірқатар зерттеу әдістері қолданылды: ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге шолу жүргізу, сауалнама жүргізу, педагогикалық тәжірибе,

велоэргометрия, PWC₁₇₀ сынамаcы бойынша жалпы дене жұмысқа білеттілігін зерттеу.

Зерттеуге қазақ күресінен 85 жаттықтырушы қатысты. Қазақ күресі бойынша жаттықтырушыларды даярлаудағы мәселелерді анықтау бойынша сауалнама жүргізілді. БВ01401 «Ұлттық спорт түрлері, спорттық ойындар бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны даярлау» білім беру бағдарламасына талдау жасалды, ол бойынша Астана қаласындағы дене шынықтыру және бұқаралық спорт академиясында мамандар даярланады. Ұлттық спорт түрлері бойынша білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарды анықтау үшін біз бұрын анықталған нәтижелерді бір-бірімен салыстырдық.

Зерттеу нәтижелері мен сараптамасы.

Әдебиеттерге шолу бөлімінде берілген ғылыми-әдістемелік әдебиеттерді талдау негізінде спорт мамандарын даярлаудың тиімділігінің негізгі өлшемдері анықталды.

Сауалнама негізінде, жаттықтырушылардың қазақ күресінен мамандарды даярлаудағы мәселелері анықталды.

Жаттықтырушылардың 50%-ы теориялық даярлық бойынша оқыту ережелерін жүзеге асыру кезінде ұлттық спорт түрлерінің теориясы бойынша білімінің жоқтығын көрсетті; 20% – жеткіліксіз мәнерлі және дәлелді сөйлеу, нашар дикция үшін; 30% – ұлттық спорт түрлерінен жаңа техникалық элементтерді білудің төмендігі.

Респонденттердің 7,5%-ы теориялық оқытудың «Оқыту теориясы мен технологиясы» бөлімін орындау кезінде оқу сабақтарының бағытына байланысты микроцикл түрлеріне бөлуде қиындықтарды сезінеді; 20% оқыту әдістері бойынша білімінің жоқтығын көрсетті; 72,5%-жоспарлы нәтиже түріндегі тапсырмаларды сипаттауды жеткіліксіз білуге байланысты.

Жаттықтырушылардың 15% қазақ күресімен шұғылданушылардың дамуының психологиялық-педагогикалық заңдылықтары туралы жеткілікті білімі жоқ; олардың 25%-ы олардың психологиялық-педагогикалық даму заңдылықтарының ерекшеліктерін ескере отырып, оқушыларды оқытудың құралдары мен әдістерін таңдауда білімдері мен дағдылары жеткіліксіз деп есептейді; респонденттердің 60%-ы қатысушылардың кейіпкерлерінің әртүрлілігіне байланысты өз әрекеттерін қалай жүзеге асыру керектігі туралы білімінің жоқтығын көрсетті.

Жаттықтырушылардың 15%-ы теориялық оқытудың «Дене жаттығуларының басым түрлерін оқыту технологиясы» бөлімін орындау кезінде дене жаттығуларының басым түрлерін оқыту технологиясының қажеттілігін

көрсетті. Респонденттердің 30%-ы бұл мәселелердің себебін дене жаттығуларының басым түрлерін көрсетуге төмен дене дайындығы деп санайды; 55% - дене жаттығуларының басым түрлерін қосымша түсіндіру бойынша білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі анықталды.

«Оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларды дайындаудың ерекшеліктері» теориялық оқу бөлімін енгізу мәселелерінің ішінде респонденттердің 22,5%-ы оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларды дайындау ерекшеліктері бойынша жеткіліксіз білім деп санайды; 27,5% - оқу-жаттығу жиындарында спорттық іс-шараларға нақты даярлық бойынша дағдылардың жеткіліксіздігі; 50% - оқу-жаттығу жиындарына тартылғандар үшін спорттық іс-шараларды дайындау бойынша өз іс-әрекеттерін жүзеге асыру үшін білім мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

«Дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері» теориялық оқу бөлімін жүзеге асыру мәселелерін жаттықтырушылар 25% дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері бойынша білімінің жоқтығы деп анықтады; 30% - дене шынықтыру және спорт жұмысының санитарлық-гигиеналық негіздері бойынша дағдылардың жеткіліксіздігі; 45% - дене шынықтыру және спорт жұмыстарының санитарлық-гигиеналық негіздерін болдырмау бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

Респонденттердің 15%-ы «Спорттық нысанның құрылымы» теориялық оқу бөлімін жүзеге асыру кезінде спорттық нысанды жобалау бойынша жеткіліксіз білім сияқты мәселелерге тап болды; 25% - спорттық нысанның нақты дизайнын есепке алу дағдыларының жеткіліксіздігі; 60% - спорт нысанын жобалаудағы кемшіліктерді түзету үшін жеткіліксіз білім.

Жаттықтырушылардың 17,5%-ы әдістемелік оқытудың «Сабақтарды жоспарлау және дайындау» тарауын орындау кезінде сабақтың нақты мақсаттарын тұжырымдау қиындығын көрсетті; 37,5% – ұйымдастырушылық қиындықтарға байланысты; 45% - мақсат қою процесіндегі қиындықтарға байланысты (жоспарланған нәтижені саралау).

Әдістемелік оқытудың «Жаттығу ережелерін сақтау» бөлімін жүзеге асырудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы жеке оқу сабақтарын ұйымдастырудағы қиындықтарды, 35,5%-ы жеке жоспарлар бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастырудағы қиындықтарды атап көрсетті; 52,5% – спорттық іріктеу мен спорттық бағдарлау жүйесін енгізудегі қиындықтар.

Респонденттердің 12,5%-ы «Балаларды есептер шығаруға үйрету» әдістемелік оқу бөлімін жүзеге асыру кезінде мыналарды атап көрсетті: білім алушылардың қазақ күресіне деген қызығушылықтарының жоқтығы; 25% - топпен жұмыс істеудің бастапқы кезеңдерінде тартылғандар арасында қажетті білім, біліктілік пен дағдының болмауына байланысты; 62,5% - балалардың берілген тапсырмаларды шешуге дайындығы туралы жеткіліксіз білім.

Әдістемелік оқытудың «Білім алушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру» бөлімін жүзеге асыру кезінде жаттықтырушылардың 10%-ы білім алушылардың жобалық іс-әрекетін ұйымдастыру бойынша жеткіліксіз білім мәселесін атап көрсетті; 70% - балаларды жобалық іс-әрекетке ұйымдастырудағы қиындықтар; 20% - жобалық іс-шараларға қатысатындардың әлсіз қызығушылығы.

Әдістемелік оқытудың «Әдістеме және оқытуды білу» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы әдістеме мен оқытуды жеткіліксіз меңгергендігін көрсетті; 22,5% – оқыту әдістерін таңдаудағы қиындықтар; 62,5% - оқыту процесінің соңғы нәтижесімен әдістеме мен оқытудың арақатынасы бойынша білім мен дағдының жеткіліксіздігі.

Респонденттердің 20%-ы «Жарыстарға дайындық әдістемесі» теориялық оқу бөлімін енгізудегі мәселелер ретінде жарыс ережелеріндегі өзгерістер туралы ақпараттың жетіспеушілігін атады; 35% – жарыстарды ұйымдастыру дағдыларының болмауы; 35% – Жарыстарды ұйымдастыруда дағдының жоқтығы; 45% – оқушыларды жарыстарға дайындау үшін дағдылардың жеткіліксіздігі.

«Дәрігерлік қадағалауға қойылатын талаптарды білу» әдістемелік оқу бөлімін жүзеге асырудағы мәселелерді респонденттердің 12,5%-ы медициналық бақылауды жеткіліксіз білу деп анықтады; 42,5% - медициналық бақылауды жүргізу біліктіліктері мен дағдыларының болмауы; 45% – оқу және конкурстық процесте медициналық бақылау нәтижелерінің жеткіліксіз ескерілуі.

Әдістемелік оқытудың «Нұсқаушылар мен төрешілерді дайындау әдістемесі» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде респонденттердің 15%-ы төрешілік жарыстарындағы білімнің жеткіліксіздігін анықтады; 37,5% – төрешілік жарыстардағы дағдының жоқтығы; 47,5% - нұсқаушы және төреші ретінде тартылғандарды оқыту әдістемесі бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі.

Тәжірибелік сабақтың «Қазақ күресі техникасын меңгеру» бөлімін жүзеге асырудағы

мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 25%-ы қазақ күресі техникасын жеткіліксіз меңгергенін көрсетті; 20% - қазақ күресі техникасы бойынша біліктіліктер мен дағдылардың жеткіліксіздігі; 55% – білім алушыларға қазақ күресі әдістемесін бәсекелестік жекпе-жекте қолдану дағдыларын вариативті қолдануды үйретудің болмауы.

Тәжірибелік сабақтардың «Қазақ күресінің оқыту әдістемесін меңгеру» бөлімін жүзеге асыру мәселелерінің ішінде жаттықтырушылардың 22,5%-ы қазақ күресін оқыту технологиясын меңгеру дағдыларының жетіспеушілігін көрсетті; 15% – қазақ күресінің оқыту әдістемесін меңгеру бойынша жеткіліксіз білім; 62,5% – қазақ күресін оқыту технологиясын құрудағы қиындықтар.

Тәжірибелік дайындықтың «Жарыс төрелігі шеберлігін меңгеру» бөлімін енгізудегі мәселелердің ішінде респонденттердің 25%-ы жарыс төрелігінің дағдыларын жеткіліксіз білу деп санайды; 35% – жарыстарда төрешілік ету дағдысының жеткіліксіздігі; 45% – жарыстарға төреші ретінде жеке қатысудағы қиындықтар.

Тәжірибелік сабақтың «Жоспарлау құжаттарын құрастыру шеберлігі» бөлімін жүзеге асырудағы мәселелердің ішінде респонденттердің 15%-ы оқу сабағына немесе сабақтар топтамасына тапсырмаларды құрастыруда қиындықтарды көрсетті; 30% – жоспарлау құжаттарын (жиынтық жоспар, операциялық жоспар және жылдық жоспар) жасау бойынша жеткіліксіз білімге байланысты; 55% – оқу сабақтары үшін құралдар мен әдістерді таңдаудағы қиындықтар.

«Оқушылардың дене дамуы мен дене даярлығының деңгейін анықтау шеберлігі» тәжірибелік сабақ бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 25%-ы жаттығушылардың дене дамуы мен даярлығының деңгейін анықтауда жеткіліксіз білімдерін; 25% – жаттығушылардың дене дамуы мен дене даярлығының деңгейін анықтау дағдыларының жеткіліксіздігін; 50% – дене дамуы мен дене даярлығының ерекшеліктерін есепке алудағы қиындықтарды анықтады.

«Тактикалық ұрыс дағдыларын меңгеру» тәжірибелік оқу бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде 22,5% жаттықтырушылар тактикалық ұрыс дағдыларын меңгеруде білімнің жеткіліксіздігін көрсетті; 32,5% – тактикалық ұрыс дағдыларының жеткіліксіздігі; 45% – қатысушылардың бәсекелестік

жекпе-жектің тактикалық тәртібін өзгертудегі қиындықтар.

Тәжірибелік сабақтың «Жүйке жүйесінің түрлерін анықтау шеберлігі» бөлімін орындаудағы мәселелердің ішінде жаттықтырушылардың 15%-ы жүйке жүйесінің түрлерін анықтауда біліктіліктерінің жеткіліксіздігін атап өтті; 25%-жүйке жүйесінің түрлерін анықтау дағдыларының болмауы; 60%-бәсекелестік күресте жүйке жүйесінің түрін өзгертудегі қиындықтар.

Кестеде 6B01401 – «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасының мазмұны көрсетілген.

Ұлттық спорт түрлері бойынша білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарды анықтау үшін біз бұрын анықтаған нәтижелерді бір-бірімен салыстырдық.

Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтарға мыналар жатады.

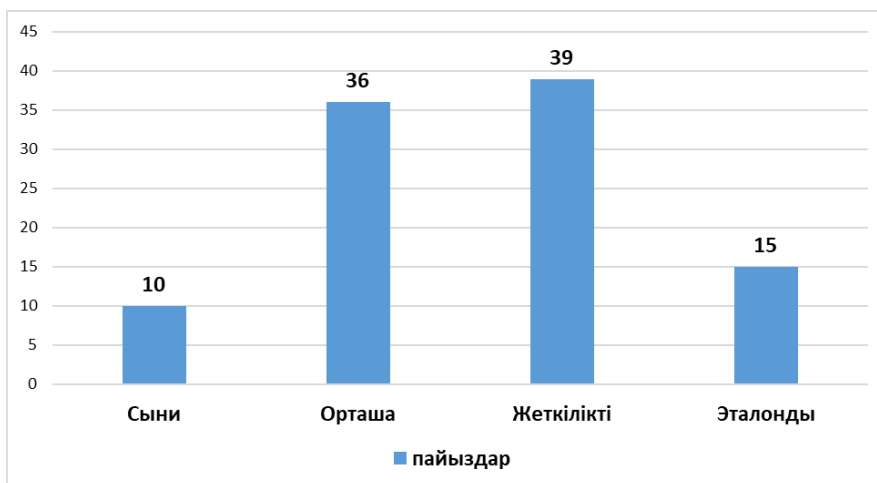
Келесі элементтер білім беру бағдарламасына жеткілікті түрде енгізілмеген. Теориялық, әдістемелік және тәжірибелік бағыттылық қабілеттері мен дағдылары. Бағдарламаны негізгі және айнымалы бөлімдерге бөлу. Стратегиялық миссияларды белгілеу. Бағдарламаны бағдарлы, әдістемелік және құрылымдық құрамдастарға бөлу. Оқытудың теориялық және тәжірибелік бөлімдері бойынша ұсыныстардың бағыты.

Білім беру бағдарламасының мақсаты – ұлттық спорт түрлері арқылы дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға көбірек көңіл бөлу (кесте1). Қатысқандардың жобалық қызметі, оларды төрешілер мен нұсқаушылар ретінде даярлау мәселелері қарастырылмаған. «Қазақ күресін» оқыту технологиясының мәселелері жеткілікті түрде қарастырылмаған. Қатысқандардың дене даярлығы мен дене дамуын есепке алуға және оларды анықтау әдістеріне жеткіліксіз көңіл бөлінеді.

Суретте педагогтардың кәсіби құзыреттіліктерін талдаудың соңғы нәтижелері көрсетілген. Педагогтардың 36%-ға жуығының кәсіби құзыреттілік деңгейі төмен; 39% - жеткілікті дәрежеде; педагогтардың тек 6% ғана кәсіби құзыреттілігін арттырудың орташа дәрежесіне ие; ал педагогтардың 10% сыни дәрежелі және 15% эталонды дәрежеге ие.

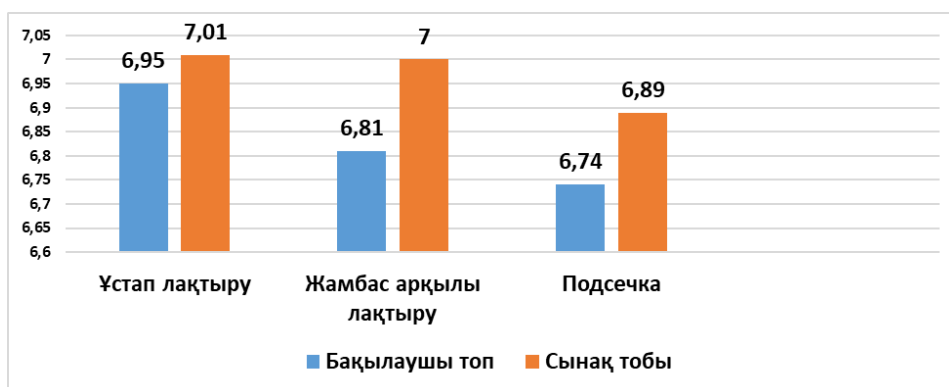
1-кесте – 6B01401 «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасының мазмұны

Қолдану саласы	Білім беру бағдарламасының мақсаты	Кәсіби қызмет нысаны	Кәсіби жұмыс көлемі
Ол еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, олардың тұлғалық жетілуіне әсер ететін интегралды білім мен маңызды дағдыларды меңгерген, сонымен бірге дене шынықтыру және ұлттық спорт, ойындар саласында кәсіби, педагогикалық және жаттықтырушылық жұмысын жүзеге асыра алатын жоғары білікті мамандарды дайындайды.	Бұл – педагогикалық және педагогикалық салада жалпы және арнайы сипаттағы интегралды кәсіби қабілеттерге ие, қазіргі заманда жоғары білікті және бәсекеге қабілетті ұлттық бағыттағы дене шынықтыру және спорт, спорттық сипаттағы ойындар мұғалімдерінің ұйымы.	Меншік нысанына және ведомстволық бағыныстылығына қарамастан, барлық типтегі оқу орындарында, орта, техникалық және кәсіптік білім беру бағдарламаларын іске асыратын ұйымдарда ұлттық бағыттағы дене шынықтыру және спорт, спорттық сипаттағы ойындардың тәрбиеліктігі болып табылады.	Бұл балалар мен жасөспірімдерге арналған спорт түрі болып саналады; бұқаралық бағыт; жоғары нәтижелі спорт түрлері; кәсіби спорт; спорттық-сауықтыру бағыты бар туризм; қозғалысты сипаттағы қалпына келтіру және рекреациялау; дене шынықтыру және спорт арқылы адамдардың денсаулығын жақсартуға байланысты жұмыстар

1-сурет – Қазақ күресі жаттықтырушыларының кәсіби құзыреттілігін дәрежелері бойынша талдау нәтижелері, %

Суретте болашақ қазақ күресі жаттықтырушыларының дене даярлығының бастапқы дәрежесін зерттеу нәтижелері көрсетілген (сурет 2).

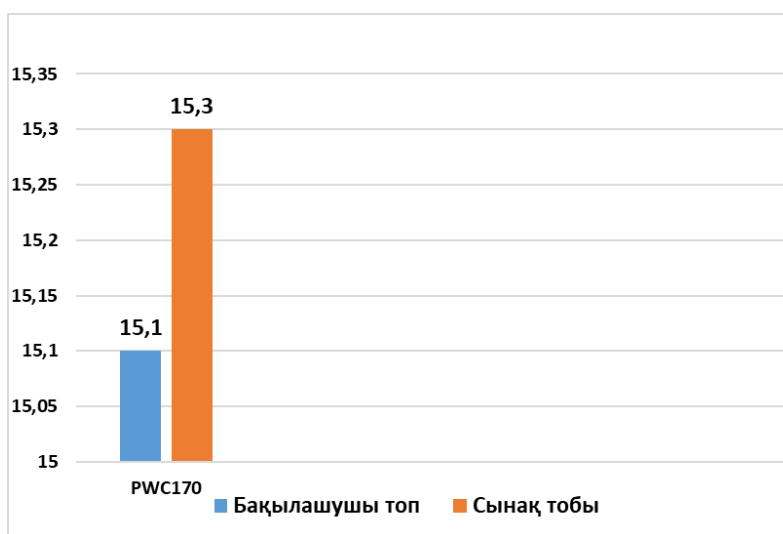

2-сурет – Қазақ күресінің болашақ жаттықтырушыларының дене даярлығының бастапқы дәрежесі, %

Суреттен көрініп тұрғандай, сынаққа дейін бақылау және сынақ топтары арасында түбегейлі айырмашылықтар анықталған жоқ. Осылайша, бақылау тобындағы Қапсыра ұстап лақтыру әдісі нәтижесі 6,95 есе жақсы, сынақ топта – 7,11 есе (0,86% өсу, Стьюдент t-өлшемі – 1,64, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$). «Жамбас әдісі арқылы лақтыру» сынағында нәтиже бақылау тобындағыға қарағанда 6,81 рет, сынақ топта 7,00 реттен болды.

Нәтижелердің өсуі 2,79% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,91, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$). «Шалу» әдісі сынағы бойынша нәтиже бақылау тобында 6,74 есеге, сынақ топта 6,89 есеге сәйкес келді. Нәтижелердің өсуі 2,22% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,84, айырмашылықтар статистикалық дұрыс емес, $p > 0,05$).

3-суретте қазақ күресіне тартылған 1 және 2 курс білім алушыларының дене үлгерімі деңгейін анықтау нәтижелері көрсетілген.

3-сурет - Қазақ күресі мен айналысатын 1 және 2 курс студенттерінің дене даярлығы деңгейінің көрсеткіштері, %

Жоғарыда келтірілген формулаға сәйкес есептеулерді жүргізгеннен кейін бақылау тобындағы PWC 170 15,1 болды, бұл дене көрсеткіштерінің орташадан төмен деңгейіне сәйкес келді, ал сынақ топта - 15,3, бұл да орташадан төмен деңгейге сәйкес болды. Дене өнімділігі деңгейлері арасындағы өсу 1,32% құрады; Стьюдент t-өлшемі – 1,62. Бақылау және сынақ топтардың дене көрсеткіштерінің деңгейі бойынша айырмашылықтары статистикалық дұрыс емес ($p > 0,05$).

Сонымен, жаттықтырушылар білім алушыларды оқытуда келесі мәселелерді қабылдайды. Ұлттық сипаттағы спорт түрлері бойынша білімнің аздығы; спортшылардың әртүрлі табиғатына қатысты өз әрекеттерін жүзеге асыру туралы білімнің жеткіліксіздігі; дене жаттығуларының негізгі түрлері бойынша қажетті түсініктемелердегі қиындықтар; оқу-жаттығу жиындарында спортшылардың спорттық жұмысын ұйымдастыруды жүзеге асыру бойынша өз іс-шараларын жүзеге асыру; дене шынықтыру және спорттық іс-шараларды санитарлық-гигиеналық қамтамасыз ету бойынша

профилактикалық іс-шараларды жүргізу; спорт нысанының құрылымындағы кемшіліктерді түзету; мақсат қою механизміндегі қиындықтар; спорттық іріктеу құрылымын жүзеге асыру; тартылғандардың берілген тапсырмаларды орындауға дайындығын білу; жобалық іс-шараларды ұйымдастыру; әдістеме мен оқытуды үйлестіру; медициналық бақылау нәтижелерін бақылау; спортшыларды төреші ретінде дайындау технологиялары; жарыстарда әдістемелерді вариативті енгізу; қазақ күресі үшін оқыту технологиясының құрылымы; жекпе-жектерге төреші ретінде тікелей қатысу; оқытудың құралдары мен әдістерін таңдаудағы қиындықтар; тартылғандардың дене дамуының ерекшеліктерін және дене дайындығын бақылау; спортшылардың жекпе-жек кезіндегі жүйке жүйесінің техникалық тәсілдері мен түрлерінің өзгеруі.

Қорытынды. Қазақ күресінен мамадар даярлау мәселесімен айналысқан ғалымдар еңбектерін сараптай келе, қазіргі уақытта өте өзекті тақырып екені айқындала түсті. Қазақ күресі жаттықтырушыларының кәсіби құзыреттілігін

дәрежелері, болашақ жаттықтырушыларының дене даярлығына және білім беру бағдарламаларына заманауи талаптарды ескере отырып жаңартуға аса көңіл бөлінуі қажет. Ұлттық спорт түрлері бойынша мамандарды даярлаудың құрылымы мен мазмұнындағы қайшылықтардың ішінде мыналарды ерекше атап өтуге болады. Келесі блоктар білім беру бағдарламасында жеткілікті түрде көрсетілмеген. Теориялық, әдістемелік және тәжірибелік дағдылар қарастырылған. «Ұлттық спорт түрлері мен спорт ойындары бойынша дене

шынықтыру мұғалімі мен жаттықтырушыны дайындау» білім беру бағдарламасында негізгі және ауыспалы бөлімдерді таңдау қажет. Теориялық, әдістемелік және құрылымдық компоненттерді белгілеу. Дене шынықтырудың ұлттық стилін қалыптастыруға мән берілмейді. Қатысқандардың жобалық қызметі және олардың төреші ретіндегі даярлығы жеткілікті түрде көрсетілмеген. Қазақ күресі оқыту технологиясы және сынақтан өткендердің дене даярлығын, дене дамуын бақылау мәселелері жеткілікті қамтылмаған.

Әдебиеттер

- 1 Специалистов по национальным видам спорта начнут готовить в РК 24.kz/ru/news/sport/item/615359-spetsialistov-po-natsionalnym-vidam-sporta-nachnut-gotovit-v-rk.(29.12.2023г.)
- 2 Кулумбетова Д.Б., Ялфимов Е.С. Управление развитием физической культуры и спорта в Республике Казахстан // Вестник казахско-русского международного университета. – 2014. <https://articlekz.com/article/20633>
- 3 Мырзабосынов Е. Ұлттық спорттық күрес – қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық даярлық ерекшеліктері: дисс. ... PhD, Алматы, 2017. – С. 87.
- 4 Лубышева Л.И. Спортизация в общеобразовательной школе / Л.И. Лубышева. – М.: Теория и практика физической культуры, 2009. – 167 с.
- 5 Алимханов Е.А. Қазақтың балуандық өнері: оқу құралы.– Алматы: КазАСТ, 2008. – 216 с.
- 6 Казах-күрес. Правила соревнований / сост. Е.А. Алимханов. – Алматы, 2000. – С. 28.
- 7 Мырзабосынов Е.К. Қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындығын жетілдіру әдістемесінің жана тәсілдері // Вестник Казахского национального педагогического университета. Серия: Педагогические науки. – Алматы, 2017. – Т. 51, – №2. – С. 96-99.
- 8 Байдосов К.Р. Казахская национальная борьба: учебное пособие. – Алма-Ата: Мектеп, 1987. – 186 с.
- 9 Болғанбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы: Қайнар, 1983. – 163 б.
- 10 Даупаев М.О. Эффективность освоения техники борьбы казахша күрес студентами факультета физической культуры с учетом развития функций равновесия: автореф. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – СПб., 2004. – 22 с.
- 11 Усин К.А. Повышение эффективности физического воспитания учащихся сельских общеобразовательных школ с использованием национальной борьбы «казак күресі»: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. – Алматы, 2010. – 120 с.

References

- 1 Specialistov po nacional'nym vidam sporta nachnut gotovit' v RK 24.kz/ru/news/sport/item/615359-spetsialistov-po-natsionalnym-vidam-sporta-nachnut-gotovit-v-rk.(29.12.2023г.)
- 2 Kulumbetova D.B., YAlfimov E.S.Upravlenie razvitiem fizicheskoy kul'tury i sporta v respublike Kazahstan // Vestnik kazahsko-russkogo mezhdunarodnogo universiteta. – 2014. <https://articlekz.com/article/20633>
- 3 Myrزابosynov E. Ұлттық спорттық күрес – қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындау ерекшеліктері: diss. ... PhD, Almaty, 2017. – S. 87.
- 4 Lubyshva L.I. Sportizaciya v obshcheobrazovatel'noj shkole / L.I.Lubyshva. – M: Teoriya i praktika fizicheskoy kul'tury, 2009. – 167 s.
- 5 Alimhanov E.A. Қазақтың балуандық өнері: оқу құралы.– Almaty: KazAST, 2008. – 216 s.
- 6 Kazah-kures. Pravila sorevnovanij / sost. E.A.Alimhanov. – Almaty, 2000. – S. 28.
- 7 Myrزابosynov E.K. Қазақ күресі балуандарының техникалық-тактикалық дайындығын жетілдіру әдістемесінің жана тәсілдері // Vestnik Kazahskogo nacional'nogo pedagogicheskogo universiteta. Seriya: Pedagogicheskie nauki. – Almaty, 2017. – T. 51, – №2. – S. 96-99.
- 8 Bajdosov K.R. Kazahskaya nacional'naya bor'ba: uchebnoe posobie. – Alma-Ata: Mektep, 1987. – 186 s.
- 9 Bolғанbaev M. Kazақтың ұлттық спорт түрлері. – Almaty: Qajnar, 1983. – 163 b.
- 10 Daupaev M.O. Effektivnost' osvoeniya tekhniki bor'by kazahsha kures studentami fakul'teta fizicheskoy kul'tury s uchetom razvitiya funkciy ravnovesiya: avtoref. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – SPb., 2004. – 22 s.
- 11 Usin K.A. Povyshenie effektivnosti fizicheskogo vospitaniya uchashchihya sel'skih obshcheobrazovatel'nyh shkol s ispol'zovaniem nacional'noj bor'by «kazak kuresi»: dis. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. – Almaty, 2010. – 120 s.

<p>Хат-хабарларға арналған автор (бірінші автор) Дошыбеков Айдын Бағдатұлы – PhD докторы, қауымдастырылған профессор, Қазақ спорт және туризм академиясы, Алматы қ., Қазақстан, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>	<p>Автор для корреспонденции (первый автор) Дошыбеков Айдын Бағдатович – PhD, ассоциированный профессор, Казахская академия спорта и туризма, г. Алматы, Казахстан, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>	<p>The Author for Correspondence (The First Author) Doshybekov Aidyn Bagdatovich – PhD, Associate professor; Kazakh Academy of Sports and Tourism, Almaty, Kazakhstan, e-mail: doshybekov@mail.ru</p>
---	---	---